

1945 – 1989: „KUSÉHO DOBA“

JÁN BUDAJ

písané pre K&K

Patrím ku generácii, pre ktorú sa v novembri '89 neuzavrela len nejaká etapa, doba komunizmu a našich životov boli vtedy jedno a to isté. Dnes máme za sebou aj iný kus života. Doba bývalého režimu sa nám už nejaví ako niečo dokonale jasné a jednoznačné. Zabúdame. Minulosť sa triešti do príbehov, obrazov a krátkych okamihov, významných pre to, či ono už len z pohľadu celkom osobného. Také, čiže občas chaotické, budú aj nasledujúce úvahy. Okrem kontextov tamtej a dnešnej doby chcem pripomenúť slovenských chartistov, lebo ich podiel na vzniku slobody a národnej demokracie je nedocenený. Vlastne aj nimi samotnými.

Obyčajnosť

Štýl života chartistov, ako bol M. Kusý a jeho priatelia, ma sprvoti miatol. Čakal som odbojovú skupinu (akú tvorili moji, od chartistov o generáciu mladší priatelia). Ale s pobavením som zistil, že partia našich seniorov sa vôbec nesnaží o ilegálnu činnosť, naopak. Usilovali sa žiť čo najobyčajnejšie. Pred eštabákmi tajili len máločo, ak vôbec. Namiesto ilegálnych schôdzok sa čo týžden schádzali na šach, inokedy spolu tlačili klobásky, ktoré si potom dali kdesi na vidieku vyúdiť. Na jeseň chodili tzv. paberkovať (zberať hrozno ponechávané vo viniciach našimi združstevnenými roľníkmi), aby potom popíjali celú zimu príšerné „kusano“. Nejednu snečnú sobotu ste ich mohli stretnúť na bratislavskom trhovisku, kam ich, podobne ako stovky iných „socialistických mužov“, vyslali za lacnými nákupmi ich ženy... Prešli roky, kým som to ich lipnutie na obyčajnosti pochopil a docenil. Dnes, keď mám toľko ako M. Kusý, keď som ho spoznal, chápem, prečo odmietali vpustiť absurditu režimu do svojich rodín, aj to, že nechceli hrať rolu, ktorú im, domácim vyhnancom, prisúdil režim. Z obrazov tých rokov, ktorým by som mohol túto tému ilustrovať, sa mi vynára najviac, ako to už býva, jeden literárny. Je to obraz pani E. Šimečkovej, ženy, ktorá nechcela byť disidentkou, ani ženou hrdinu. V bravúrnej samizdatovej poviedke, ktorú napísal M. Šimečka starší kon-

com sedemdesiatych rokov, jej dáva takýto part: Pri dverách ich bytu na Pražskej nečakane zavonia eštabáci. Úvodné formality nevešia nič dobré, o čo sú nevolaní hostia uhladenejší, o to môžu byť zákernejší. Domáci trnú, pretože neveďia, ako ďaleko sa vec dostane – bude to len výsluch, alebo zadržanie... či rovno väzenie? Domáca pani však v tejto dramatickej chvíli vysloví šokujúcu žiadosť – aby sa orgány štátu v úzkej predizbe ich bytu vyzuli. Nie je to provokácia, ani hrdinstvo, v skutočnosti sa len zo strachu pred vpádom režimnej absurdity chytá povestnej slamky – lipne na obyčajnosti svojho bytu, seba, aj nepozvaných hostí a na okamih ich takými naozaj urobí. Absurdným vyzutím eštabákov im na okamih vezme moc a poráža ich na svojom ihrisku, žiaľ, iba na chvíľu.

Po rokoch si čoraz viac vážim to trvanie na obyčajnom živote (Kusého, Šimečkove, Strinkove, Kaliského, atď. – a ich žien... a musím dodať – aj mojej ženy). To podivné holdovanie obyčajnosti, s jej mikrosvetom, ktorý chcel prevážiť ťarchu zla nazhromaždeného okolo nás, to všetko nebol žiaden útek pred realitou. Skôr to bol prejav plného uvedomenia si dôsledkov rozhodnutia byť slobodnými v totalite... Prinajmenej toho, že je to beh na doživotie.

Neobyčajnosť

Polstoročie medzi druhou svetovou vojnou a pádom komunizmu by sa s trochou literárnej licencie mohlo volať dobou M. Kusého. Bola plná rozporov, bizarnosti, a absurdít. Práve ony urobili v „Kusého dobe“ z nejedného komunistu po ich februárovom víťazstve väzňa, ktorý sa delil o príčnu s ľudákom, kulakom alebo iným „nepriateľom ľudovodemokratického zriadenia“. Po návrate z väzenia sa títo ľudia – akokoľvek to je čudné – nezriedka stali opäť komunistami, aby boli svojou stranou neskôr, po tzv. normalizácii, opäť zavrnutí. Občas sa znovu stali väzňami, iní bagristami (ako Šimečka) či chartistami (ako Kusý). A ak nášmu občanovi z „Kusého doby“ slúžilo zdravie, mohol sa napokon ešte po roku '89 komunizmu zbaviť, alebo – ako to aj neje- den urobil – stať sa smelým nacionalistom.

Neobyčajnosť „Kusého doby“ sa netýkala len politiky, splodila aj najväčšie ilúzie ľudstva, na vlne ktorých vedci a inštitúcie (vonkoncom nie len komunistické), verili, že ľudstvo čoskoro osídli

Mesiac či Mars, že sa zrušia peniaze, alebo že sa nám do roku 2000 podarí liečiť rakovinu, ba aj starnutie... V susedstve s rokmi ružových skiel prinášala „Kusého doba“ roky beznádeje, v ktorých stovky miliónov Európanov neverili už ani v to, že sa dožijú slobody. Polstoročie naplnilo jadrové arzenály tak, že praskali vo švíkoch a zdalo sa, že sa to s bojachtivým ľudstvom neskončí dobre. Súčasne však v tej iste protirečivej dobe vznikala v západnej Európe a severnej Amerike nová kultúra znášanlivého demokratického kapitalizmu a konzumného blahobytu, ktorej pôsobením sa z hroziacej globálnej kataklizmy stal (predbežne) happyend, ktorý vošiel do histórie – okrem iných sprievodných udalostí – aj našou nežnou revolúciou '89.

V tom uplynulom polstoročí neokusoval každý plnú dávku absurdít a rozporností – napríklad M. Kusý nebol nikdy ministrom (čudovali by ste sa, ale absurdné spojenie „minister – komunista“ sa týkalo mnohých veľkých postáv bývalého režimu, napríklad aj generálneho tajomníka ÚV KSČ a prezidenta republiky G. Husáka alebo dlhoročného funkcionára a komunistického spisovateľa V. Mináča). Ale ani Kusého príbeh sa celkom nevymkol dobe, napríklad nikdy som si nevedel dať dohromady obraz muža, ktorého som ja spoznal už ako slobodmilovného „zakázaného človeka“ s marxleninistom, ktorý bol kedysi v tejto pavede taký snaživý, že sa stal jej profesorom, vraj dokonca najmladším v štáte. Rovnako som si nevedel predstaviť ilúziu (či víziu?), ktorá ho zaviedla po okupácii do aparátu ÚV KSS (hoci nakrátko). Dôvody svojich absurdít by vedel opísať len on sám. Ale pre túto úvahu sa zastavím pri jednej, mne veľmi zrozumiteľnej dobovej absurdite – Kusého „lúpeže“ na výsluchoch ŠtB. Hádám ani dnes nie je ťažké pochopiť, že aj človek vyznávajúci princípy slušnosti a etiky – sa rozhodol podvieť ŠtB tým najprimitívnejším a súčasne najkomickejším spôsobom – okradnúť ju o erárny majetok. Zo stoviek hodín, ktoré som strávil na výsluchoch viem, že to nemohlo byť nič jednoduché. Na vyšetrotvaného boli v miestnosti prinajmenej dvaja, aby tok otázok, útokov a vypätia neochabol ani na minútu. Ale výsluch trval spravidla niekoľko hodín a neraz sa pretiahol po pracovnom čase. Vtedy sa stávalo, že vypočúval iba jeden dôstojník – a ten sa raz musel po-

brať na toaletu, alebo zavolať žene (pred vypočúvaným predsa náš súdruh nemohol telefonovať kto, čo a kde „zoženie“ – áno, tak sa vtedy hovorievalo nakupovaniu – keď skončí šichtu). Vtedy zrejme prišla chvíľa na „Kusého kúsiky“, ktoré som považoval za obdivuhodný prejav humoru vtedy a tam, kde nikomu nebolo do smiechu. Drzá smelosť toho, čo mal byť zas-trašený, bola dokonalým výsmechom celého hrozivého monštra, vteleného do skratky ŠtB.

Po revolúcii som si na túto perličku zo života disidentov spomenul v akomsi interview. Ale marí sa mi, že som sa neskôr dočítal, že M. Kusý to popiera... možno mu jeho „podvádzanie“ ŠtB pripadalo nedôstojné, ktovie. Podivná bola smelosť obráť eštebákov rovno v ich budove o pero, popolník či šálku, rovnako podivné je to roky po ich páde tajíť. Je to jedna z ilustrácií, že príbeh absurdnej, kafkovskej „Kusého doby“ sa neuzavrel ani rokom '89.

Komunizmus

Samozrejme, pri tejto úvahe nemožno obísť slovo komunizmus, teda slovo, ktoré chartisti vyskoľovali vo všetkých jeho „pádoch“ (komunizmus ich mal najmä dva – hore a dole). V posledných rokoch však onen režim zvirtuálnel, niektorí dokonca tvrdia, že ani nebol (napríklad súčasní komunisti). Samozrejme, bežní ľudia netvrdia, že komunizmus nebol, skôr ich dráždi otázka, prečo sa v praxi ešte neskončil. Prečo aj naďalej vládnu tie isté osoby, a prečo rôznorodé podvody chronicky triumfujú nad slušnosťou. Viem si predstaviť, že aj M. Kusý musí dnes, po desiatkach rokov zápasov o politickú slobodu, počúvať zlostné obvinenia z „nežnosti“, s leitmotívom „prečo ste s nimi neskoncovali?“

Vina sa obvykle kladie prvej revolučnej garnitúre VPN, napríklad jej rozhodnutiu, že vpustí normalizačných komunistov na svoju kandidátku do prvých slobodných volieb (a tým aj do demokratického politického tábora). Toto rozhodnutie bolo iste závažné (najmä pre samotnú VPN, v ktorej vedení ma moji vtedajší kolegovia v tejto veci prehlasovali). Ale na budúcnosť celej krajiny mal podstatnejší vplyv iný, dnes zabudnutý fakt – že tunajší komunizmus padnúť (t.j. zmiznúť, skončiť, nebyť) vôbec nemohol.

Tento fakt sme pred rokom '89 vedeli všetci – disidenti, režimisti aj tí ostatní (aj preto bolo prvých tak strašne málo a druhých tak veľa). Stačilo sa rozhladiť okolo seba, aby bolo zrejme, že režim je spojený so spoločnosťou prídovom tisícok stereotypov správania, že mysle ľudí sú indoktrinované jeho propagandou a správanie spoločnosti v mnohom infantilné alebo zdemoralizované. Anomálie režimu sa najviac dostali pod kožu elite, teda tým, ktorých komunizmus sám vyzdvihol, obdaril titulmi, funkciami a koniec koncov aj praktickými zručnosťami pri riadení štátu, na vysokých školách, vo vede, na súdoch či polícii. Slovenská spoločnosť nemala popri nej žiadnu „druhú elitu“, navyše nemala ani minimálnu prechodnú dobu, aby sa takáto vrstva začala tvoriť. Chýbalo nám prinajmenej desaťročie, aké mali napríklad Maďari (pre Kádárovu liberálnosť), alebo Poliaci (pre vlastnú vôľu k zmene). Protikomunistická opozícia sa preto na Slovensku formovala v samotnom historickom zlome, počas hodín a dní po 17. novembri '89. Dokázala síce viesť zápas o slobodu, ale po jej nadobudnutí nemala ani ten zlomok potrebného potenciálu schopných a pritom nerežimných ľudí, aký bol v Čechách.

Slovom – táto revolúcia nemohla byť a ani nebola o masových čistkách a kádrových popravách. Jej rozhodujúcim slovom malo byť slovo „transformácia“. Ak tu podnes prežívajú zvyšky komunizmu, potom to zavinili sami demokrati, a to tým, že systém nereformovali, iba v ňom (aj to len občas a rozporne) vládli. Tých cca 50% času, ktorý uplynul od novembra '89, keď boli pri moci, nevedeli a často ani nechceli nahrádzať starý systém novým. Kritizovali to nanajvyš experti, verejnosť sa veľkých zmien (ako všade) obávala. Pre ňu znamenali reformy odbúravanie byrokraticko-opratovateľského štátu, na ktorého vymoženosti aj „vymoženosti“ si privykla. Verejnosť dokázala v tomto období politikov milovať (resp. nenávidieť), ale nie kontrolovať. To prinieslo rozmach

nepoctivej politiky, ktorej sa na postkomunistickom Slovensku darilo spájať užívanie starých papalášskych privilégií s nebývalými možnosťami osobného zbohatnutia vďaka novým, za „sociku“ neznámym podobám politickej korupcie.

Postoje prevažnej časti ponovembrových politických elít zavinili, že štát zostal neefektívny a skorumpovaný, ľudia chudobní a že tunajšiu politiku v roku 2004 podobne ako pred rokom 1989 považujú za legalizované zlodejstvo.

Najväčší dôsledok reformného zlyhania nových elít je však v tom, že nereformovaný systém je brzdou, pre ktorú sme stále najbiednejším a najmenej rozvinutým členom V-4. To je dôvod, prečo ľudia hľadajú na revolúciu ako na niečo, čo sa nenaplnilo. A majú pravdu.

Kde ste, noví chartisti?

Keď som spoznal prof. M. Kusého, ani jeden z nás si nevedel predstaviť, ako bude vyzerať Slovensko a svet okolo neho v roku 2004, aj keď sme sa obaja zaoberali témami, ktoré čo-to predvídali (napríklad Miro inicioval v disente začiatkom osemdesiatych rokov sériu diskusií na tému „Slovenský fenomén“, ktorá bola – prinajmenej pre mňa – impulzom na nachádzanie spojitosti medzi sebaurčovacím gestom národných spoločenstiev a ich neskoršou schopnosťou uniesť zodpovednosť za vlastnú slobodu).

Obaja sme si boli už najmenej dvadsať rokov pred novembrom '89 načistom v jednom, že podvodnícky režim pre nás skončil a že si to s ním mienime rozhádzať. Aj súčasná slovenská politika by potrebovala ľudí, ktorí sa neboja vykriknúť, že kráľ je nahý a v mene pravdy si to rozhádzať s vládnucou elitou. Verím, že tu žijú ľudia, čo sa neuspokoja so „success story“ štátu zriadenom a riadenom na „hodnotách“ obračov kabátov a partajníckych zlodejov. Ale medzi nami – už je načase, aby sa ozvali.

MIROSLAV KUSÝ ALEBO CESTA POMEDZI VÍRY

JÁN ČARNOGURSKÝ

písané pre K&K

Profil Miroslava Kusého poskytuje príležitosť a inšpiráciu na zamyslenie sa nad slovenskými dejinami druhej polovice 20. storočia. Príležitosť a inšpiráciu, pretože Mirove životné osudy a postoje odrážajú túto časť dejín a zároveň ponúkajú nejedno pochopenie. Na jeho príbehu možno tiež sledovať vplyv „veľkých“ kontinentálnych dejín na „malé“ slovenské dejiny.

Študoval na vysokej škole začiatkom päťdesiatych rokov filozofiu, vtedy išlo predovšetkým o marxizmus-leninizmus. Po absolvovaní začal ako asistent na vysokej škole. Pokračoval v akademickej kariére až do roku 1968, keď krátky čas pracoval na Ústrednom výbore KSS. V rámci normalizácie po roku 1969 ho vylúčili zo strany aj z akademického zamestnania. V roku 1977 podpísal Chartu 77 a stratil ďalšie zamestnanie, potom pracoval ako robotník. Publikoval v Rádiu Slobodná Európa a v samizdate. V auguste roku 1989 ho uväznili v záfahu proti Bratislavskej päťke. V decembri 1989 sa stal členom vlády národného porozumenia. V roku 1990 bol zvolený za rektora Univerzity Komenského v Bratislave, bol poslancom SNR. Pokračoval ako univerzitný profesor. Bol poradcom podpredsedu vlády Pála Csákyho, aj predsedom vlády Mikuláša Dzurindu. Článkami v novinách komentuje politické dianie na Slovensku.

Prvé zamyslenie sa týka fenoménu komunizmu v Európe a najmä na Slovensku od konca vojny až do jeho pádu. Z čoho pramenila sila komunizmu? Zo sľubu a viery v blahobytnú spoločnosť, kde každý bude pracovať podľa svojich schopností a dostávať podľa svojich potrieb? Sľub mohol byť aj cynický, ale viera musela byť dobre naivná. Z vedeckej dokonalosti projektu komunizmu? Ale veď komunistická doktrína postupne nebola schopná pochopiť kybernetiku, vznik vesmíru z Big bangu, marketing, ohrozenie životného prostredia. Ponúkal komunizmus národnú zábezpeku po germanizačnom tlaku Nemecka? Spojené štáty, Anglicko, Francúzsko ju ponúkali tiež. Ponúkal ideál spoločenskej rovnosti? Keby aj, ale bez slobody, a čo je z takej rovnosti.

Možno sú všetky tieto argumenty proti ko-

munizmu príliš dnešné. Možno ľudia ako Miroslav Kusý vtedy, začiatkom päťdesiatych rokov vnímali ako silné argumenty tie, ktoré dnes tu uvádzam ako otázky. Miro sa hlásil k marxizmu ešte v roku 1990. Kto rozsúdi otázky a odpovede? Faustovsky ich rozsúdi čin. Silný, osobný a charakterný čin. Miro Kusý ho urobil viackrát. Pridal sa k Dubčekovmu socializmu s ľudskou tvárou. Dnes sa aj nad tým môžeme pousmiať, ale vo svojej dobe to bol posun správnym smerom. Pri previerkach Miro Kusý neurobil sebakritiku. Mnohí urobili a taká sebakritika šírila demoralizáciu. Miro podpísal Chartu 77, lebo vyzývala na dodržiavanie občianskych práv, hoci mohol tušiť, že potom stratí zamestnanie. Veď aj stratil. Miro sa zapojil v roku 1988 do Hnutia za občiansku slobodu, ktoré už smerovalo k úplnej porážke komunizmu.

Druhé zamyslenie je o hĺbke doterajších ideových a politických rozporov v slovenskej spoločnosti a možnostiach a formách ich prekorenia. Miro Kusý začal ako presvedčený komunist, dnes ho možno najskôr označiť za liberála. Viem si predstaviť, že aj subjektívne to bola bolestivá cesta prerodu. Komunizmus u nás začínal suverénne a arogantne. Na 1. mája sa skandovalo heslo: „Dnes nám patrí republika, zajtra celý svet“. Ešte predtým Bucharin vyhlásil, že komunisti si robia nárok rozhodovať, kto môže žiť na svete a kto nie. Komunizmus začal popravami a väznením politických a triednych nepriateľov. Ale v auguste 1968 prišli proti ľuďom ako Miro Kusý tanky z komunistických krajín. V sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch mali naši komunisti strategickú obavu, aby sa na Slovensku nespojila opozícia z radov tajnej cirkvi s vylúčenými straníkmi, a aby sa nespojila slovenská opozícia proti režimu s českou. Miro Kusý, nebohý Milan Šimečka a ďalší vylúčení straníci takú spoluprácu založili. Dokonca korektne komunikovali s Pavlom Čarnogurským, otcom autora týchto riadkov a bývalým poslancom Slovenského štátu. Miro Kusý a Milan Šimečka ako chartisti stmelili slovenskú a českú opozíciu. Pravda, rozdiely medzi kresťanskou opozíciou a exkomunistami celkom nezanikli. Z memoárovej literatúry sa možno dočítať, ako po Novembri '89 exkomunisti vo VPN považovali Kresťanskodemokratické hnutie za vážnejšieho odporcu než KSS-SDL a zasadili

sa za zaradenie nedávnych komunistov na kandidátku Verejnosti proti násiliu vo voľbách v júni 1990. Osobne na to doplatil Miro Kusý. VPN ho po voľbách pri rozhovoroch o zostavení vlády a vedenia parlamentu navrhlo za predsedu SNR, ale KDH ho vetovalo. Nominantom VPN na funkciu predsedu vlády bol Vladimír Mečiar a pre KDH bolo neprijateľné, aby pol roka po páde komunizmu dve najvyššie funkcie na Slovensku zastávali exkomunisti. Napäté partnerstvo pokračovalo naďalej. Naposledy Miro Kusý postavil kandidatúru katolíka na funkciu prezidenta republiky (František Mikloško) na úroveň kandidatúry komunistu. Je množstvo tém, v ktorých sa s Mirom nezhodneme. Ale zhodlí sme sa – aj v politickej akcii – v úplne základných: obrane demokracie na Slovensku, obrane najzákladnejších ľudských práv. Zhodneme sa aj v základoch metódy racionálneho pohľadu na spoločnosť a jej problémy. V ostatnom nech zatiaľ napäté partnerstvo prináša pestrejšie návrhy a bohatšiu inšpiráciu.

Slovensko leží v strede Európy a tu na seba tradične narážajú mohutné geopolitické sily. Často sa zahŕňujú do ideologických až straníckopolitických plášťov, a tak maskované pôsobia na ľudí. Pre slovenských intelektuálov vyvstáva vtedy dilema, do akej miery sa im môžu podvoliť, a kde začína kolaborácia. Rozhodovanie sa pohybuje okolo viacerých pólov, ktoré víria a ťahajú do hlbín.

Miroslav Kusý nie je jediným slovenským intelektuálom, ktorý musel obchádzať víry. On ukázal jednu trasu pomedzi ne.

PROFESOR

SILVIA MIHALIKOVÁ

písané pre K&K

Nebola som v disente a chýbali aj bližšie kontakty s alternatívnou kultúrou, takže pred rokom 1989 som profesora Miroslava Kusého poznala predovšetkým z rozprávania môjho manžela, ktorý bol koncom šesťdesiatych rokov jeho študentom. V rozhovoroch s manželovými kolegami zo študentských čias zaznievalo meno Kusý v rôznych kontextoch, najčastejšie však v súvislosti so spomienkami na prednášky nielen o striktno filozofických otázkach, ale aj o reálnej politike a jednoznačnom odmietnutí invázie vojsk Varšavského paktu do Československa.

Z týchto rozprávání sa mi do pamäti vryla trpkosť a resignovaný nesúhlas bývalých študentov profesora Kusého s tým, že ich obľúbeného učiteľa prinútili opustiť akademickú pôdu. Ako spomienka na toto obdobie im ostali podpisy v indexoch, ktoré si podaktorí uchovávali ako relikviu. Mená Miroslav Kusý a Milan Šimečka sa svojho času vyslovovali jedným dychom. Oboja predstavovali pre generáciu, ktorá ich zažila ako vysokoškolských pedagógov profesionálne a morálne autority. Proti tomu nič nezmohol ani fakt, že ich vylúčili z aktívneho pôsobenia na univerzite.

Moje ďalšie stretnutie s menom profesora Kusého sa spájalo v polovici osemdesiatych rokov s informáciami o účasti trojice signatárov Charty 77 (Miroslav Kusý, Milan Šimečka, Ján Čarnogurský) na prednáške vtedajšieho jediného profesora vedeckého komunizmu na Slovensku Pavla Mešťana v študentskom internáte Mladá Garda. Po jeho prednáške o škodlivosti a protištátnej orientácii Charty 77 vystúpili jej signatári s vlastnou interpretáciou chartistického hnutia a kritikou rigidnosti komunistického režimu, čo študentské auditorium nadšene privítalo. Správy o tejto výnimočnej udalosti sa šírili neformálnymi kanálmi rýchlosťou blesku, a hoci v oficiálnych štruktúrach o nich nepadla ani zmienka, bolo verejným tajomstvom, že riaditeľ internátu dostal vyhadzov. V tom čase som patrila k tým, čo síce nemilovali existujúci establishment, no chýbal im dostatok odvahy verejne vystúpiť. A tak som len s tichou úctou kvitovala, že sú tu ľudia, ktorí to dokážu.

Koniec osemdesiatych rokov sa niesol v znamení čoraz častejšieho stretávania s menom Miroslava Kusého či už pri počúvaní jeho fejtónov vo vysielaní Slobodnej Európy alebo na jeseň '89 v súvislosti s protestmi proti uväzneniu tzv. Bratislavskej päťky. Aktívna účasť na demontáži komunistického režimu spolu so snahou o presadzovanie princípov otvorenej spoločnosti a ich teoretickou reflexiou ho zákonite privedli naspäť na akademickú pôdu. Preto ma vôbec neprekvapilo, že v prvých slobodných voľbách rektora Univerzity Komenského v roku 1990 sa stal rektorom profesor Miroslav Kusý.

Pravda, mnohí akademickí funkcionári, učelia a zamestnanci univerzity boli touto voľbou zneistení; nevedeli, čo majú a môžu očakávať od človeka, ktorého neraz tí istí ľudia len preto, aby si zachránili kožu či neférovu vyrovnali osobné

účty, prinútili opustiť univerzitnú pôdu, resp. s ním prerušili akékoľvek kontakty. Napriek katastrofickým scenárom o radikálnych čistkách a očakávaným postupom v zmysle biblického „oko za oko, zub za zub“ sa nič podobné nekonallo. Všetky oficiálne i neoficiálne interpretácie pôsobenia nového rektora potvrdzovali, že v každom individuálnom prípade starostlivo zvažoval svoje rozhodnutie, rešpektoval platné zákony a predovšetkým bol voči všetkým slušný. Odlišoval sa tým nielen od svojich komunistických predchodcov v rektorskom kresle, ale aj od istých nástupcov na ňom po roku 1992. Tak sa mu postupne podarilo zbaviť univerzitu najortodoxnejších prisluhovačov bývalého režimu, aj keď mnohí radikálnejšie naladení revolucionári mu nemôžu zabudnúť, že to neurobil ráznejšie. Treba sa ho príležitostne spýtať, či sa s odstupom času nedomnieva, že mal postupovať inak.

Napriek množstvu politických a verejných funkcií a postov, na ktorých sa profesor Kusý ocitol v období formovania základov nového režimu, nezabudol na svoj prioritný záujem – pedagogickú a vedeckú činnosť. Čoskoro po návrate na Univerzitu Komenského sa usiloval založiť novú katedru – Katedru politológie. Tá napokon vznikla na pôde bývalej Katedry vedeckého komunizmu s tým, že boli vypísané konkurzy na obsadenie všetkých učiteľských miest. V rámci konkurzného pokračovania sa nedalo očakávať, že sa prihlásia uchádzači s kvalifikáciou v odbore politológia, keďže za bývalého režimu s výnimkou obdobia 1968/69 štúdiom politológie absentovalo v štruktúre univerzitných odborov. Napospol išlo o záujemcov s kvalifikáciou v odboroch sociológia, história alebo filozofia. Atmosféra konkurzných pokračovaní mala skôr charakter odbornej debaty o perspektívach formovania nového študijného programu politológie s dôrazom na redefiníciu vedeckej orientácie jednotlivých uchádzačov. Pri spomienke na túto procedúru sa nemôžem zbaviť dojmu, že profesor Kusý síce pôsobil veľmi vážne, až stroho, ale rozhodne nevyvolával napätie a vonkoncom sa neusiloval rekrimovať predchádzajúcu činnosť či pracovné zaradenie záujemcov o miesto na katedre.

Po oficiálnom založení novej katedry bolo treba riešiť celý rad závažných problémov: rekonštrukciu učebných plánov pre poslucháčov, ktorých zásadné zmeny zastihli v prie-

behu štúdia, prípravu samostatných osnov pre nový študijný odbor, požiadavky na prijímacie skúšky a zabezpečenie základnej študijnej literatúry, ale aj personálne doplnenie katedry. Napriek množstvu povinností vyplývajúcich z postu rektora a ďalších funkcií sa profesor Kusý intenzívne venoval profilovaniu politológie ako vednej disciplíny a zaslúžil sa o jej uznanie v rámci spoločenských vied. Zdôrazňujem, že to bola neraz práve reputácia a odporúčania profesora Kusého, ktoré nám ako jeho kolegom otvárali dvere v rôznych medzinárodných vedeckých organizáciách, nadáciách, no najmä v zapájaní sa do výskumných projektov. Akokoľvek zaneprázdnený, pre svoju katedru si vždy našiel čas a nikdy sme nemali pocit, že ju riadi z pozície neomylného šéfa. Programovo vytváral priestor na diskusiu, otvorene vyslovoval svoj názor na sporné záležitosti a to isté očakával od nás. Odlišné názory ani raz nevedli ku konfliktným situáciám, zakaždým existovala pôda na hľadanie dohody.

Rozsiahle akademické a politické kontakty profesora Kusého v zahraničí prinášali svoje ovocie a katedru navštívila plejáda hosťujúcich profesorov a lektorov, na štúdium sa hlásili zahraniční študenti a doktorandi. To všetko viedlo k tomu, že Katedra politológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského sa stala pod vedením profesora Kusého uznávaným vedeckým a pedagogickým pracoviskom nielen v domácom, ale aj v medzinárodnom kontexte. Jedným z dôkazov je aj fakt, že UNESCO v roku 1992 schválilo vznik Centra pre výchovu k ľudským právam pod vedením profesora Kusého práve na pôde našej univerzity.

Profesor Kusý mi iste prepáči, že nebudem pokračovať vo vyratúvaní jeho zásluh. Beztak som sa chcela o ňom vyjadriť viac osobne ako oficiálne. Vnímam ho ako skvelého odborníka i človeka a spomeniem už len jednu epizódu, ktorá je zrejme výstižnejšia než akýkoľvek prívlastok. Niekedy začiatkom deväťdesiatych rokov sme chystali pracovnú návštevu učiteľov a študentov Katedry politológie na univerzite v Mníchove. Cesta vlakom či lietadlom znamenala neúnosné predraženie pobytu, a tak sme sa rozhodli ísť dvoma mikrobusedmi. Jeden riadil univerzitný vodič, druhý bez váhania či akéhokoľvek nároku na odmenu odšoféroval profesor Kusý. Povedzte, koľko univerzitných profesorov by sa takto rozhodlo? Náš profesor neza-

váhal ani vtedy, ani inokedy. Je predovšetkým človek, ktorého máme radi a je aj jediný, koho myslíme, keď povieme profesor. Bez toho, aby sme vyslovili priezvisko, vieme, o koho ide...

Najmladší profesor na Slovensku

MIROSLAV KUSÝ AKO VYSOKOŠKOLSKÝ UČITEĽ

FRANTIŠEK NOVOSÁD

písané pre K&K

Kto čím je, sa dá pochopiť až na pozadí prostredia, doby. Pochopiť, akým bol Miroslav Kusý ako vysokoškolský učiteľ, sa nedá bez toho, aby sme si nepamätali Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v polovici šesťdesiatych rokov. Samozrejme, nedokážem podať „objektívny“ obraz fakulty v tomto období. To určite urobia, alebo už aj urobili, iní, povolanejší. Môj obraz je subjektívny, načrtnutý z veľmi obmedzeného stanoviska. Teda zo stanoviska študenta, ktorý na fakultu prišiel so záujmom o odbor a prišiel odkiaľsi z Tramtárie, z malého mesta. Nakoľko subjektívny je tento obraz, môže ilustrovať to, že sa mi po príchode do Bratislavy podarilo niekoľkokrát zablúdiť. Dnes už neviem pochopiť, ako možno v takom malom a pre-

hľadnom meste ako Bratislava zablúdiť. A tak isto som si vtedy myslel, že všetci hovorili a písali presne to, čo si mysleli a že hovorili všetci, ktorí mali čo povedať. To však len na ilustráciu subjektívnosti môjho pohľadu. Som si istý, že veľa mojich kolegov videlo fakultu ináč, v studenom svetle a už vtedy si nemysleli, že stať sa študentom FFUK je nejaké mimoriadne šťastie, či dar osudu. Ja som si to však vtedy myslel.

Nuž, Filozofická fakulta UK v očiach vidiečana vyzerala vtedy mimoriadne dobre. Nakoniec, stále ešte to bola jediná „ozajstná“ filozofická fakulta na Slovensku. Tá v Prešove už síce existovala, sotva kto ju však ešte – aspoň v Bratislave – považoval za „ozajstnú“. Na FFUK učili ľudia, ktorých som už poznal z ich verejného pôsobenia ako autorov zaujímavých kníh, provokujúcich článkov, verejných vystúpení. Na chodbách bolo možné stretnúť známych básnikov, spisovateľov, novinárov, historikov a filozofov. Chvíľu trvalo, kým som si zvykol na to, že vyzerajú tak „obyčajne“. Miroslav Kusý, zrejme niekedy v tých rokoch sa stal profesorom, bol súčasťou tejto panorámy osobností, dnes by sme povedali celebrit. Už bol známym autorom, vyšli mu štyri alebo päť kníh, pravidelne prispieval do týždenníkov, do dennej tlače, bolo ho počuť v rozhlase. Niet pochýb, v polovici šesťdesiatych rokov bol najznámejším a najčítanejším slovenským filozofom. Samozrejme, obraz FFUK v tomto období sa nedá oddeliť od obrazu doby. Šesťdesiate roky boli pre slovenskú spoločnosť mimoriadne produktívne. Na prvý pohľad je to paradox, veď šesťdesiate roky boli rokmi plnými negativity. K tomu ešte musíme prirátáť, že začali vychádzať na svetlo aj zločiny a hriechy štyridsiatych a päťdesiatych rokov. Napriek tomuto neustále sa zväčšujúce- mu bremenu negatívneho, to boli roky optimizmu. Zdalo sa, že svet je na najlepšej ceste napraviť sa. Som si istý, že mnohí, ktorí tie roky prežili, si doteraz myslia, že kto nežil v šesťdesiatych rokoch, tak asi nevie, nemôže vedieť, čo znamená optimizmus ako dobová nálada.

Zostaňme pri spoločenských vedách, pri filozofii a politickej ekonómii, teda predmetoch, ktoré som si vybral. Ak niekto kupoval všetko kvalitné, čo vtedy vychádzalo z týchto oblastí v češtine a slovenčine, tak tie knihy zrejme doteraz všetky neprečítal. A zaujímavé boli nielen knihy, boli tu ešte časopisy: mesačníky a týždenníky. A čítať sa už dali aj denníky.

Bratislavská filozofická fakulta bola – aspoň tak sa to zdalo študentovi – plne súčasťou tohto pohybu, dokonca niekedy sa mi zdalo, že je jeho centrom. Aké miesto v tom mala Katedra filozofie (možno ešte niesla názov Katedra marxistickej filozofie), ktorá už vtedy sídlila na Šafárikovom námestí? Najprv treba spomenúť niekoľko trivialít. Čo ako pozitívne FFUK v tých rokoch vyzerala, treba povedať, že s pracovnou disciplínou učiteľov (a následne aj študentov) to nebolo práve najlepšie. Rozvrh síce existoval, dodržiaval sa však len niekedy a niektorými. A určite mal každý učiteľ istý projekt svojho predmetu, istý plán, dodržiavali ho však len niektorí. Veľmi veľa učiteľov si zamieňalo prednášky s improvizáciami. A tie ako to už býva, niekedy sa vydaria a niekedy nie. Niektorým sa darilo, tí získavali povest' vynikajúcich učiteľov, iným sa nedarilo a tí zasa získavali povest' trpákov, ktorých prednášky si treba bez úžitku pretrpieť. Až po dlhých rokoch človek zistil, že skutočnosť bola iná, že naozaj „vedel“ ten učiteľ, ktorý „nudil“, a nie ten, ktorý „zabával“. V druhej polovici šesťdesiatych rokov sa systém dostal do turbulencií, niet sa čo čudovať, že prednášky a semináre často skĺzli do diskusií o aktuálnostiach, teda do politiky. To v lepšom prípade, niekedy to nebolo ani tak politizovanie ako bohapusté táranie. Dokonca niekedy som mal dojem, že učiteľia takto odvádzajú pozornosť od „predmetu“. Až dnes s odstupom času si uvedomujem, že mnohí naši vtedajší učiteľia museli mať starosti s „obsahmi“. I keď zmeny mentality a spôsobu myslenia v prechode od „päťdesiatych“ k „šesťdesiatym“ rokom boli postupné, predsa len, tlak nových ideí musel byť veľký a ak sa niekto „pozabudol“, veľmi rýchlo sa v tom „stratil“ a zrejme hľadal spôsob ako to „zakryť“. „Kurizovanie“ študentom bolo zrejme aj vtedy jednou z najľahších ciest. Študoval som filozofiu v kombinácii s politickou ekonómiou a musím povedať, že tento „tlak“ nového bol zreteľnejší u ekonómov ako u filozofov. Predsa len prechod od Stalina ku Keynesovi alebo Robinsonovej bol namáhavejší ako prechod od Lenina k Marxovi, prípadne od „starého“ Marxa k „mladému“. Ekonómovia však boli disciplinovaní, začínali presne podľa rozvrhu, nepredlžovali, ani keď sa rozprúdila zaujímavá diskusia; čo vedeli, to vedeli presne, čo nevedeli, k tomu sa nevyjadrovali. Filozofi boli často ich opakom, na prednášky a semináre skoro vždy meškali, nevedeli včas

končiť, bez rozpakov rozprávali aj o veciach, ktorým nie veľmi rozumeli. Nechcem zľahčovať a už vôbec nie zovšeobecňovať. Medzi filozofmi boli učiteľia s obdivuhodným vzdelaním. Najmä učiteľom logiky (Pavol Cmorej), metodológie (Vojtech Filkom), teórie poznania (Miroslav Kusý) a historikom filozofie (Jaroslav Martinka, Ján Kocka, Milan Zigo) by som zrejme ani v tých najzlomyselnejších chvíľach veľa vyčítať nevedel. Pripomínam si to predovšetkým preto, že Miroslav Kusý bol svojou disciplinovanosťou, dochvilnosťou, istou – aj keď nie jedinou – výnimkou medzi filozofmi. Na prednášky a semináre chodil pravidelne a načas. Keď už musel vynechať, vždy si dohodovil náhradu a na náhradnú prednášku aj prišiel. Nikdy neimprovizoval, i keď zasa dosť často svoje prednášky čítal. Patril k tým učiteľom, ktorí sa nebáli študentov aj „nudiť“. Jednoducho vedel, že isté veci si treba osvojiť, i keď je to dosť otrava. V tom období patril k politicky najangažovanejším učiteľom na fakulte, na prednáškach a seminároch však – pokiaľ sa pamätám – nikdy nepolitizoval. Dokonca aj cez prestávky bol, pokiaľ ide o politiku, skôr zdržanlivý. Dôležité však bolo aj to, že svoje názory predstavoval na širokom spektre alternatív a práve svojou vecnosťou boli jeho prednášky zároveň aj úvodom do teórie a praxe filozofickej polemiky. Patril k málo učiteľom, ktorí strpel na seminároch aj kverulantov, „háďavých“ študentov, tento postach každého seriózneho vysokoškolského učiteľa. Každý trochu šikovnejší vysokoškolský učiteľ má v zásobe rad trikov, ktorými dokáže „kverulantov“ uzemniť. Určite ich mal k dispozícii aj Miroslav Kusý, nepoužíval ich však. Miroslav Kusý prednášal úvod do filozofie, potom v druhom ročníku teóriu poznania. Už si presne nepamätám, či prednášky z teórie poznania ešte niesli aj prívlastok „marxistická teória poznania“. To znovu len pre ilustráciu, pretože určite nepatrím medzi tých, ktorých by prívlastok „marxistický“ – či už vtedy alebo dnes – nejako iritovalo. Bolo to obdobie, keď sa aj slovenský marxizmus stával filozofiou, keď sa filozofia postupne odpúťavala od ideológie. Tento proces premeny ideológie na filozofiu bol symbolicky vyjadrený tým, že niekedy v tých rokoch sa časopis *Otázky marxisticko-leninskej filozofie* premenoval na *Filozofiu*. To ešte nijako nemuselo znamenať a ani to neznamenalo aj dištancovanie sa od marxizmu. Nakoniec, prečo by aj,

označenie marxizmus bolo v polovici šesťdesiatych rokov už hodnotovo neutrálnym označením istého smeru uvažovania. Reálny diferenciačný proces začal aj vo „vnútri“ marxizmu. A okrem toho, marxizmus tohto obdobia bol tolerantný, „dialóg“ bol heslom doby. Ex post je ľahké „odhaľovať“ dobové ilúzie, hovoriť o hraniciach tolerance, o mocenskom pozadí výziev k tolerancii a k dialógu. V polovici šesťdesiatych rokov sa ešte členovia filozofickej obce definovali zoči-voči možnostiam, nie zoči-voči obmedzeniam. Dnes je však už zbytočné domýšľať si, kam až by tento diferenciačný proces „sám od seba“ zašiel a ako by vyzerali spoločenské vedy na Slovensku, keby neprišla normalizácia.

Teória poznania bola vtedy v šesťdesiatych rokoch v Čechách aj na Slovensku silne obsadenou disciplínou. V procese vyrovnávania sa s „teóriou odrazu“ a s novými vedeckými teóriami sa postupne profilovali v českej a slovenskej filozofii stanoviská, ktoré boli – to vidno až ex post – porovnateľné s tým, ako sa o týchto problémoch uvažovalo v iných častiach sveta. Miroslav Kusý sa koncom šesťdesiatych rokov pripravoval k samostatnému stanovisku, kľúčovú úlohu hral v jeho koncepcii pojem modelu. Miroslav Kusý patril vtedy k najprofilovanejším osobnostiam Slovenskej filozofickej spoločnosti. Účastník vari všetkých polemik tohto obdobia, niektoré z nich sám inicioval. Ešte dnes prekvapuje záber jeho záujmov, nebola to len teória poznania, ale aj estetika, sociálna filozofia, antropológia. A už vtedy, okolo roku 1967, bolo jasné, že centrum jeho záujmu sa presúva k politickej teórii a politike.

Vlastne to je všetko, i keď aj z pozície študenta sa už vtedy dalo vidieť viac, ako som videl. Filozofická fakulta tých rokov isto nebola pre učiteľov idylou. Nakoniec, bola to doba, keď sa riešili dlho ututúvané konflikty a v hre boli už aj konflikty, ktoré sa ešte nikto neodvážil jasne pomenovať. Aj na Filozofickej fakulte to bola doba nielen ideových, ale aj mocenských konfliktov, zákulisných ťahov a podrazov. Niet sa čo čudovať, že dôležité miesto v slovníku tejto doby malo aj slovo „manipulácia“. Niečo z toho, z týchto konfliktov, patrí k akademickému životu ako takému. Vlastne ešte aj dnes sa čudujem,

ako málo holubičích pováh je medzi akademikmi. Pokiaľ všetky tie spory o docentúry a profesúry, závisť a intelektuálne zlomyseľnosti, zostanú „v rodine“, tak si nemôžeme než vzdychnúť, čo sa dá robiť, „život je taký“. Všetky vnútorné napätia filozofickej obce, osobné, ideové i politické, sa však dostali do iných kontextov v jeseni 1968. Dnes je už asi zbytočné uvažovať o tom, ako by to „všetko“ skončilo, keby konflikty tej doby „zostali“ v akademickej obci, keby neprišiel zásah zvonku, ktorý dokázal dokonale vyťažiť zo všetkým napätí, ktoré vtedy medzi akademikmi boli. Nemôžeme sa utešovať ani tým, že slovenské spory, pokiaľ zostali „doma“, končili, v tom najhoršom prípade, tupou koexistenciou ľudí, ktorí sa vzájomne neznášali. Práve dejiny slovenských akademických inštitúcií dokazujú, že keď sme mali príležitosť vyhadzovať, tak sme vyhadzovali: rodina, nerodina, profesor, neprofesor, marxista, nemarxista. Normalizácia nebola výnimkou, bola len osobitne brutálnym vyjadrením toho, čo sa na slovenských akademických inštitúciách praktikovalo od roku 1948, vlastne od roku 1939. Nakoniec, tí, čo sa rozhodli pre filozofiu v tých rokoch museli – pokiaľ neboli mechem udretí – vedieť „do čoho“ ídú. Zrejme aj to je jedným zo zdrojov fatalizmu, ktorý je pre pospolitosti spoločenských vied na Slovensku taký charakteristický, a to napriek tomu, že my fatalisti tak radi uvažujeme o slobode ako tvorivej aktivite. Jedna vec sú však abstraktné úvahy o krutosti doby a osudu istého povolania, druhou vecou sú konkrétne ľudské osudy, premárená intelektuálna energia. Nedokážem posúdiť, do akej miery sa po jeseni 1968, keď bol profesor Miroslav Kusý vyhodенý z fakulty, zmenili ľudia. Určite sa však zmenila doba. Šesťdesiate roky boli milosrdné: kolektívne zdieľaná nádej zakrývala nedostatky jednotlivcov. Sedemdesiate roky boli iné, krutejšie: strata perspektívy podčiarkovala nedostatky jednotlivcov. Niekedy sa hovorí, že doba – to sú tí iní. To je však len výhovorka. Doba – to sme my. Tak to bolo aj po roku 1968. Nepatrím však k tým, ktorí by sa domnievali, že majú o tom, čo prišlo po jeseni 1968, právo vyslovovať nejaké sudy.

MIRO KUSÝ V ČASECH ZAKÁZANOSTI 1977 – 1989 POHLEDEM PŘES HRANICE, SKRZE ŽELEZNOU OPONU

VILÉM PREČAN

připraveno pro K&K

Mira Kusého počítám mezi své blízké přátele nejméně čtvrt století a jsem za toto přátelství životu hluboce vděčný. Intimní duchovní pouto mezi námi se začalo vytvářet až v době mého exilu, kam jsem odešel v červenci 1976. Nejdříve jsme komunikovali a vzájemně se o sobě informovali prostřednictvím Milana Šimečky, s nímž jsem si pravidelně telefonoval a dopisoval. Od něho jsem se dovídal o jejich přátelství a stále užší spojení. Hodně mi Kusého jako člověka přiblížili Kalinovi, kteří přišli do exilu koncem října 1978. Od roku 1977 jsem poznával Miroslava Kusého jako samizdatového autora – nejprve se mi dostaly do rukou dva texty z července 1977 v třetím ročníku Vaculíkovy štafety fejetonů: *Trik s káblom a Sugestívne otázky*. Řada dalších textů vyšla souběžně samizdatem a tiskem v exilových časopisech. Rozsáhlý esej *Charta 77 a reálný socialismus* z roku 1978 jsem četl až v takzvaném prvním pražském čísle *Svědectví* (č.59). Kusého textů přibývalo, někdy byly v jednom čísle *Listů* i dva. (Pro Kusého sborník *Eseje* vydaný v roce 1991 – má 240 stran – bylo z jeho článků, úvah a studií z let 1978 – 1988 vybráno devatenáct textů.)

Málem bych zapomněl na další živý zdroj informací o Mirovi Kusém, na Gordona Skillinga, který se s Šimečkou a Kusým dobře znal, považoval je za své přátele a v Bratislavě je v druhé polovině sedmdesátých let nejednou navštívil, dokud mu nebylo Československo na devět let zapovězeno. Dva z Kusého textů jsme zařadili do anglicky vydaných publikací, které jsme spolu s Gordonem připravili. V monote-matickém čísle amerického časopisu *Journal of International Politics* vyšla anglicky Kusého esej *O občanské statečnosti*, původně napsaná pro samizdat k Šimečkovým padesátinám v březnu 1980. Do dvojčísla časopisu *Kosmas*, v němž jsme představovali nezávislé dějepi-sectví v Československu, jsme vybrali Kusého úvahu *O čistotě historického řemesla* napsanou jako hommage k padesátinám Jozefa Jablonického v lednu 1983.

V archivu své exilové korespondence jsem našel kopie pouze dvou dopisů adresovaných přímo Kusému. Devátého března 1986 jsem ho žádal o studii o Maďarech v Československu jako podklad pro jednání jedné ze sekcí kongre-su exilové Společnosti věd a umění. V doušce jsem mu připomínal: „Dohladni prosím na to, aby som dostal Tvoje texty vždy v prvopise, alebo slušnú kópiu. Pripraviť do tlače článok, ktorý si mal v *Obsahu* a ktorý bol písaný na stroji s typmi, pri ktorých sa v kópii zlievajú diakritické znamienka, bola robota na tri hodiny.“ (Byla to vzpomínka na Kusého *Slovenský fenomén*; vyšel tiskem v *Listech* 5/1985.) O týden později jsem ho žádal o stanovisko a návrhy k projektu připravovaného časopisu slovenských demokratů v exilu a dále o informaci, na koho se mají obrátit lidé z britského Fondu Jana Husa, kteří hledali kontakt na Slovensko.

První naše setkání k svobodnému rozhovoru se odehrálo až v polovině ledna 1990 v Kusého pracovním člena federální vlády v Pařížské ulici v Praze. Od té doby jsme ve styku, kdykoli jeden z nás toho druhého potřebuje, občas se setkáváme na nějaké vědecké konferenci či na semináři v Praze, Bratislavě nebo v úplném zahraničí. Oběma se nám dostalo cti promluvit nad rakví našeho společného přítele Milana Šimečky v září 1990. Miro Kusý nechyběl ani na jednom ze sedmi Schwarzenberských setkání v letech 1992 – 1999, která byla vždycky také slavností česko-slovenské komunikace. Od prosince 1998 je členem správní rady obecně prospěšné společnosti Československé dokumentační středisko. Scházíme se dvakrát do roka; nechyběl ani jedenkrát. Na Mira Kusého se obracím vždycky, když něčemu v současném politickém životě na Slovensku nerozumím a potřebuji nejen zasvěcenou, ale také spolehlivou informaci. A skoro každý rok se nám s mou ženou Helenou podaří strávit aspoň krátký půlden nebo večer s Jolkou a Mirem v jejich pohostinném bratislavském domě. Jsou to naše sváteční dny.

V letech 1976 – 1989, kdy jsem žil v západním Německu, byl Miro Kusý jedním z lidí, kteří mi ztělesňovali nezávislé myšlení, dissent a opozici na Slovensku; patřil v mých očích k tomu nejlepšímu Československu, které se hlásilo o svobodu a bralo se za svá práva, a tím si také na ně vybojovalo nárok, a na které jsme byli my lidé v exilu hrdí. Existence tohoto Československa,

otevřeně zápasícího za svobodu a občanská práva, se všemi riziky a obětmi, jež k tomu neodmyslitelně patřily, dávala smysl usilování exilového společenství, do něhož jsem patřil.

Dynamiku své cesty k disidentství vystihli Kusý s Šimečkou skromně, bez velkých slov, v rozhovoru s druhou (tj. mladou generací), kterým uváděli společnou knihu Velký brat a Velká sestra, jež byla zveřejněna nejdřív ve Vaculíkově samizdatové Petlici na jaře 1980 a jako tištěná knížka pak o čtyři roky později pod názvem Európska skúsenosť s reálnym socializmom péčí redakce exilového časopisu *Naše snahy* v Torontu. (Vyšla v reprintu v roce 2000 v Bratislavě a věre ji doporučuji k přečtení jako cenný dokument kritického myšlení. Kusého oddíl *Kozoturiáda* je skvělou parodií na ideologii i praxi komunistického režimu; v závěrečné kapitole, podle níž je pojmenovaná celá kniha, Kusý analyzoval brilantně a pointovaně rozdíl mezi stalinskou fází socialismu orwellovského Velkého bratra a reálným socialismem Velké sestry, kterýžto symbol převzal z Kesseyova románu Přelet přes kukaččí hnízdo, podle něho pak Miloš Forman natočil svůj světoznámý film.)

Svůj pád do postavení společenského vydědence vylíčil v uvedeném rozhovoru Kusý velmi prozaicky. „Nemyslím si, že do svojho dnešného postavenia som sa dostal pre nejakú svoju výnimočnosť, pre nejaké mimoriadne charakterové vlastnosti. (...) Žiaden hrdinský čin, iba som odmietol odvolať to, čo som kedysi tvrdil, a podpísať to, o čom som nebol presvedčený. Ale tým, že som urobil tento prvý malý krok, sa spustila akási lavína, ktorá ma nakoniec zavliekla až tam, kde som sa dnes ocitol. Proste, postupne to boli iba kroky sebaobrany, ktoré človeka nútili hájiť už len svoju holú ľudskú dôstojnosť, už len jednoduché pravdy, že biele je biele a nemôže byť čierne, ktoré ho nútili ‚zařato` trvať na evidentnosti malej násobilky.“ Režim ovšem stále zvyšoval cenu za svobodu trvat na svém a nepokořit se. „Takto si bol postupne pritlačeny k stene,“ vysvětloval Kusý partnerům v diskusi z řad druhé generace, „a nakoniec ti už nezostávalo nič iné ako – alebo sa postupne vydat na milosť a nemilosť, alebo tvrdohlavo hájiť svoj rozum, svoje elementárne zásady, posledné zvyšky svojej ľudskej dôstojnosti.“

Budíž ovšem dořečeno, že těch, kdo našli sílu žít a obhajovat svobodnou nezávislou existenci uprostřed nesvobody, platit za lidskou důstoj-

nost tu cenu, jakou určil reálný socialismus, nebylo mnoho. Velikost osobnosti Miroslava Kusého je v tom, že v dilematu, do něhož se dostal oním prvním, možná spontánním krokem, nekapituloval, nevydal se na milost a nemilost moci, ale tvrdohlavě až do konce hájil svůj rozum. Nejen to. Byl jsem na dálku svědkem toho, jak Kusý svůj rozum, svou tvrdě zaplacenou svobodu chodit po vlastních nohách a myslit vlastní hlavou používal. A jaký prospěch z pádu dokázal vytěžit.

Kusý nehledal konfrontaci. Ale bránil se, kdykoli se mu děla křivda. Psal protesty generálnímu prokurátorovi, krajské správě pasů a víz, dopravnímu inspektorátu, napsal otevřený dopis kolektivu pracovníků Ústavu filozofie a sociologie SAV, kteří se podepsali pod celostránkový hanopis *Metamorfózy dogmatika-revizionisty* uveřejněný v týdeníku *Nové slovo*, jímž měl být Kusý před celou veřejností „odhalen“ a denuncován.

Kusý však nehájil proti vyhazování z práce, proti existenční perzekuci, šikanování, policejní zvlí jen sebe. V prosinci 1979, po procesu s členy Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (v němž byli odsouzeni Petr Uhl, Václav Havel, Jiří Dienstbier, Václav Benda, Otka Bednářová a Dana Němcová) v samizdatovém textu *Trestné činy proti republice* podrobil analýze první hlavu trestného zákona. Ukázal, že podle některých z těchto paragrafů – o pobuřování, o hanobení republiky a jejich představitelů, a také formulace o nepřátelství k socialismu – by mohla být odsouzena a uvězněna převážná většina dospělých obyvatel země. „Sú to hanebné paragrafy (...) Výbor na obranu nespravodlivo stíhaných bol súdený v znení zákona zlého, morbidného, neudržateľného (...) podľa ktorého možno kedykoľvek uvrhnúť do väzenia kohokoľvek z tých, čo sú dnes na slobode. V znení zákona, ktorého použitie na toho či onoho je iba vecou ľubovôle vládnucich.“

Miro Kusý bránil také Milanu Šimečku, a to v kauze, kde byl sám zpočátku taky obviněn, vyslýchán a držen dva týdny ve vazbě, takže měl možnost seznámit se se všemi pochybnými důkazy o trestném činu podvracení republiky, z něhož byl Šimečka obviněn. Neváhal vypočítat jednotlivé položky spisového materiálu, který byl „úplne nedostatočný, nič nevypovedajúci“ a pojmenovat to pravým jménem v dopise generál-

nímu tajemníkovi a prezidentu Husákovi: „V spisoch, ktorých uzatváranie som sa zúčastnil, nie je na Milana Šimečku nič viac. Nie, toto by nesťažilo na kriminál ani v päťdesiatych rokoch. Z toho by nevytýkol materiály pre proces ani Doubek, ani Urválek!“ A potom prišla slova, z nichž zaznivalo sebevedomí človeka, ktorý si je nejejn vedom svých práv, ale nebojí se o ně práť: ještě dnes mě z toho mrazí, když si uvědomím, že to bylo napsáno na konci roku 1981: „Pán prezident, Milan Šimečka má svoje názory a neskrýva sa s nimi. Patrím medzi tých, ktorí ním tieto jeho názory plne zdieľajú. Vôbec nemusíte s nami súhlasiť. Vy však nie ste prezidentom, najvyšším predstaviteľom zákona a spravodlivosti, len pre tých a za tých, čo s Vami súhlasia. Mali by ste ním byť aj pre nás a voči nám. Milan Šimečka je vo väzení nespravodlivo a protizákonne. Je vo Vašej moci túto hanebnosť napraviť.“

Na Kusého textech z doby nesvobody se mi líbil také jejich svérázný humor. Dokázal zesměšnit celý systém parodií, vysmíval se tím, že používal režimní způsob vyjadřování a jeho logiku, anebo naopak: odhaloval svévolí režimu logickými argumenty zdravého rozumu. Tepal jejich šlendriánství, jejich neschopnost dodržovat vlastní zákony, vlastní předpisy a směrnice.

Ani ne tak pro posílení vlastního sebevedomí či k demonstraci své svobody, spíše proto, aby dokázal svým pronásledovatelům, že v jeho případě nejsou všemocní, dovolil si nejednou kanadské žerty: přepadovému komandu, které si pro něj přijelo, prohlásil, že půjde k výsledku pěšky. A taky šel, přes celý Štrkovec po Centrálně trhovisko až na pověstnou Februárku; nechal policejní auto, aby ho doprovázelo krokem. Jindy při výslechu zmateným policistům „odcizil“ takzvaný závadový text, kvůli kterému ho vyslyšali, a nechal je, aby si pak pro něj jako pokorní prosebníci přijeli za nim do bytu, protože už byl evidován jako součást spisu. Nakonec jim text pomohl najít při domovní prohlídce o rok později. Při té příležitosti je upozornil na nedůslednost při domovních prohlídkách a demonstroval jim, jak ponechávali dlouhá léta bez povšimnutí dvanáct kubických metrů šatníku, který považovali za dělící stěnu mezi předsiní a pokojí navzdory tomu, že si pořídili přesný plánek jeho rodinného domku. (Fejton *Moja posledná domová prehládka*

je otištěn v sborníku *Závadné písomnosti* vydaném v roce 1990. Četl jsem si v něm znovu s požitkem i užitkem.)

Kusý byl původním povoláním filozof, než se stal politologem. Je to znát na jeho textech, které se často vyznačují originálním způsobem komunikace se čtenářem. Přiznal se k tomu ostatně v jednom dopise adresovaném Milanu Šimečkovi do vězení. Pozastavil se nad tím, že vězeňské cenzuře se jeho dopisy zdají být příliš filozofické a neodpovídají předepsané normě „osobních“ dopisů. „Osobné je to, čím člověk předovšetkým žije, čo ho predovšetkým trápi, o čo sa prioritne zaujíma, čo tvorí jeho osobnosť. Ak sa teda niekto venuje chfaste a kurvám, môže písať osobné listy o chfaste a kurvách...“ A pak uvedl příklad osobního dopisu ve svém stylu. „Voľakedy, na počiatku nášeho vzťahu, som napísal Jolke milostný list. Ten list bol napísaný vo forme cca 20 stranového pojednania s názvom Teória milostného listu. Rozoberal som v ňom možnosti rôzneho druhu milostných listov, snažil som sa ich vecne analyzovať a klasifikovať. V tejto podobe som Jolke povedal všetko, čo som jej chcel povedať, a to bez toho, aby som musel odkiaľsi odpisovať nejaké konvenčné expresívne citové banality o tom, ako ju veľmi ľúbim, ako mi chýba, ako po nej túžim... Takýto list by odo mňa ani nebol osobný, bol by ‚vyšpekulovaný‘, vymyslený, pre mňa odtážitý, teda vlastne ‚príliš filozofický‘ - presne v tom zmysle, ako to asi mysleli Tvoji cenzori.“

Kusého angažmá v zápase za svobodu se nevyčerpávalo jen jeho texty. Bylo to zřejmé i z dálky, odkud jsem to sledoval. V lednu 1977 podepsal Prohlášení Charty 77 jako jeden z několika málo slovenských signatářů a o tři roky později se stal členem Kolektivu mluvčích Charty. V roce 1987 se zapojil do práce Československého helsinského výboru, v jehož čele stál jeden z prvních mluvčích Charty Jiří Hájek, a na podzim téhož roku se stal členem redakční rady samizdatových *Lidových novin*. V říjnu 1988 podepsal programový manifest Hnutí za občanskou svobodu (HOS) nazvaný *Demokracii pro všechny* (začíná slovy „Čas dozrál k práci vpravdě politické...“; v článku *Vyložené karty* označil Václav Havel tento manifest za nejdůležitější politickou kartu roku 1988). Brzy nato se stal členem přípravného výboru HOS a jedním ze skupiny reprezentantů HOS na Slovensku. Současně s tím od podzimu 1988

psal a telefonicky posílal do Rádia Svobodná Evropa v Mnichově pravidelné týdenní komentáře k situaci. (Vznikla z toho celá knížička, která vyšla na začátku devadesátých let – Na vlnách RFE.)

Není divu, že za těchto okolností patřil Kusý ke klientele, již věnovala státní bezpečnost mimořádnou pozornost. Domovní prohlídky a zadržení se opět staly pravidlem – 28. října 1988, o Palachově týdnu v lednu 1989. V létě 1989 dozrálo rozhodnutí Kusého uvěznit a postavit před soud.

Zatčení bezprostředně předcházel dopis ze 4. srpna 1989 adresovaný Úřadu slovenské vlády, který podepsal Miroslav Kusý se čtyřmi dalšími signatáři. Připomněli v něm vstup vojsk před 21 lety jako „porušení mezinárodního práva“ a „přerušeni demokratizačního procesu“ a oznámili, že uctí památku spoluobčanů, kteří byli zastřeleni během vojenské akce v srpnu 1968, a to tak, že 20. srpna v Bratislavě a v Košicích položí květiny na místech, kde došlo k smrti civilistů a kde byly svého času památníčky, mezitím odstraněné.

Státní bezpečnost zahájila na základě dopisu 14. srpna trestní stíhání pro pobořování a provedla domovní prohlídky u Jána Čarnogurského, Miroslava Kusého, Antona Seleckého, Hany Ponické a Vladimíra Maňáka. Kusý a Čarnogurský byli navíc obviněni z trestného činu podvracení republiky (§98), Kusý za úvahy ve Svobodné Evropě, Čarnogurský za články v samizdatových *Bratislavských listech*, jichž byl vydavatelem. Kauza „bratislavské pětky“ byla na světě. Kusý s Čarnogurským byli vzati do vazby, z níž byl Kusý propuštěn 6. října. Čarnogurského věc byla vyčleněna k samostatnému projednání, čtyři ostatní byli souzeni 13. a 14. listopadu 1989. Režim však přece jen už couval. Kusý byl nakonec souzen jen pro poškozování zájmů republiky v cizině (§ 112) a odsouzen na osm měsíců s podmíněným odkladem. Ve věci pobořování (dopis ze 4. srpna) byli všichni obžalováni zproštění obžaloby, protože skutek, pro který byli stíháni, nebyl podle výroku soudu trestným činem.

Desátého prosince 1989 se Miro Kusý a Ján Čarnogurský stali členy federální vlády. Čarnogurský jako její první místopředseda, Kusý jako předseda Úřadu pro tisk a informace. Členství ve vládě se však s radostí vzdal, jakmile byl zvolen a pak jmenován rektorem Komenského univer-

zity. Tuto funkci nastoupil 19. ledna 1990. To je ovšem už historie zcela nové etapy života Miroslava Kusého.

DOSLOVA A DO PÍSMENA

ZUZANA SZATMÁRY

písané pre K&K

Miro Kusý skúša

Cítla som sa vinná aj na univerzite. Od školy, ktorú som neznášala, sa ničím nelíšila. Navyše som chcela študovať sociológiu a sociológov tam nemali. Zrejme preto sa so zjavnou neistotou neustále prednášalo o predmete sociológie. Pripadala som si ako v ruskej rozprávke „chodť tam, neviem kam, priniesť to, neviem čo“. Okrem mňa všetci niečo prinášali a vyzerali zaujato. Učítelia hovorili mená a školy, ktoré akoby patrili na zaprášené police nič nehovoriacej histórie. Keď som sa s vtedajším sociologickým učebnicovým guru profesorom Klofáčom stretla za normalizácie v pražskej kotolni, dotkla som sa ho, či naozaj existuje a on sa po dlhom čase opäť smial, začo ma Jiřina Šiklová pochválila.

Decimovala ma logika, štatistika a marxistická filozofia. Pod marxistickú strechu boli nastrokaní od Sokrata cez encyklopedistov po Marxa všetci a všetko, a naokolo búrili šesťdesiate roky a sexuálna revolúcia. Sprievodnými znakmi sexuálnej revolúcie boli debaty, ateliéry, pitky, malé divadelné formy a u osobitne aktívnych revolucionárov absencia času na absurdné a nudné štúdium.

Používali sa neuveriteľné kombinácie stimulantov. Na dejiny filozofie u Mira Kusého som po troch prebdených nociach skombinovala dexfenmetrazín s čiernym čajovým vývarom. Čo som Mirovi narozprávala, neviem. Všetko viem iba z podania, hlavne onú anekdotickú časť o gumených cukrových macíkoch, ktorých som vraj mala plné ústa a nanucovala som ich aj jemu a filozofovi Jarovi Martinkovi. Dexfenmetrazín a čaj zlyhali spolu so mnou.

Miro Kusý šoféruje

Do Prahy sme išli Mirovým autom. Miro šoféroval, vpredu sedel mladý Milan Šimečka. Na Devíti křížech Milan vyskočil z auta a povedal mi: „Chodť teraz ty dopredu, nemôžem sa na to

dívať, zbláznil by som sa.“ Miro sa ako šofér správal veľmi nezávisle. Znervóznela som aj ja a po čase hovorím „A čo tá hrubá čiara, Mirko? Vieš, koľkokrát si porušil predpisy?“ Miro sa pokojne pousmial „Ale veď predpisy sú na to, aby nám pomáhali. A keď nám nepomáhajú, treba ich zrušiť. Alebo na ne kašľať.“

Potešila ma premena z marxistického filozofa na anarchistu. Zotmelo sa. Anarchista začal privierať oči. Otočila som sa k Milanovi a zašepkala som „Zaspával“ „Veď si bola v speváckom,“ povedal s nádejou Milan. „A čo?“ - vytreštila som oči. „Spievaj, bude spievať s tebou.“ Dvesto kilometrov sme s Mirom dvojhlasne hulákali všetky budovateľské, vojenské a partizánske piesne, niektoré sovietske častušky sme si zopakovali. Hymna Veľkej vlasteneckej vojny a Pieseň frontového šoféra tešili Milana najviac. Vyvažoval sa vzadu a tešil sa z bezpečnej jazdy: „Ako keď som bol malý, ako keby som počul rodičov s kamarátmi pri ohníku.“

Miro Kusý letí

Priletela som skorším lietadlom na obrovské, útulné amsterdamské letisko. Miro s mojím otcom medzi farebnými ľuďmi na eskavátoroch vôbec nevyzerajú ako bielovlasí, zaslúžilí kmeti literatúry, filozofie, disentu alebo čohokoľvek. Tričká a tašky ako dvaja chalani, dychtivo ma vyzerajú. Jumbom letíme do Kanady, Miro a ja na univerzitu do Sherbrooku, otec za bratom.

Obaja sedia v štvorke v strednom rade v strede. Letušky z oboch uličiek im neustále nosia nápoje. „Ojoj, dcéra moja, dobre sme si to vymysleli,“ - máva na mňa otec - „ja si pýtam pre dvoch, Miro od svojej pre dvoch a máme to štvormo! Keď je to zadarmo.“ Kým letuškám zaplo, obaja cestovatelia spokojne spia. Zase s niekým vybabrali.

Miro Kusý je jogurty

Otec ostal v Montreale, Miro a ja študujeme ľudské práva s ľuďmi až z Afriky či Maďarska na Univerzite v Sherbrooku. U nás doma vo federácii už síce búri demokracia, ale fajnových jogurtov ako tu v študentskej menze ešte niet. Máme v kampuse každý svoju strohú izbu s vlastnou ľadničkou.

Ležim na tráve pred internátom s Helenkou z Prahy a pripravujeme seminárnu prácu o mul-

ti-kulti biznise. Nad hlavou mi zastane Miro: „Nechceš jogurt? Je zdravý.“ „Mmm,“ - krútim hlavou - „mám ich už dosť.“ „A Helenka?“ - povie smutne Miro. Ani Helenka nechce. „Tak neviem, čo teraz...“ - povie Miro. „Akože nevieš, čo sa deje?“ „Nuž čo s tými jogurtami, už sa mi nezmesia v ľadničke.“ Zasmiali sme sa: „Vyhod. Všetci z východnej Európy už vyhadzujú, čo nabrali v jedálni. Aj my dnes ráno. Veď je všetkého stále až nad hlavu.“ „Veď to,“ - hovorí Miro a smutne vyhadzuje jogurty.

Miro Kusý pláva

Na mape kampusu sme objavili obrovskú krytú plaváreň. Cestou lesom k športovému areálu možno nazbierať jahody, čučoriedky, veľké ako tenisáky, a maliny. Kanadania ich vraj takto nadvokovo nezberajú. Z pol kilometra vidím Mira sedieť pred plavárňou, hoci sme cez les vyrazili spoločne. „Čo tam robíš, ako si sa tam dostal, to nie je možné, ako si ma predbehol?“ - rozčúlila som sa. Miro sa škerí ako zlomyseľný bielovlasý škriatok s briadkou. „Už aj povedz, utopím ťa!“ „Ha, podzemná skratka!“ Kampus je obrovský, s mnohými budovami, v lete vlhké horúčavy, tuhé zimy. V podzemí sú tunely, aby sa študenti mohli rýchlo pohybovať z budovy do budovy. „Je vidieť, že pan profesor má zručnosti s podzemným hnutím, proto tunel efektívne a prvni našel,“ - povedala s úctou Helenka z Prahy.

Skočila som za Mirom hlavičku. Na dne bazéna za sklenu stenou som zazrela ľudí v oblekoch za stolmi. Hrozne som sa vylakala, napila som sa vody a vydesená jačím na usmiateho Mira: „Videl si to, videl si to, sú tam ľudia v oblekoch!“ „No a? Sme v Kanade a ja som tuleň, chachá“- ponorí sa Miro pod farebné pretekárske bójky.

Miro Kusý študuje

Úplne jedno je, kto má koľko rokov alebo odkiaľ pochádza. Všetci sme sa stali študentmi. Môj muž hovorieval, keď som poukazovala na „šmuhy“ pri maľovke: „Nebój, Zuzánko, to se všechno časem zestějní...“

Východoeurópania, od Litvy cez nás po Turecko, EastEuropeans, ako nás Kanadania nazývajú, nevidia dôvod, prečo by mali všetci sedieť na každej prednáške. Vylosovali sme

každý deň niekoľkých, ktorí musia poctivo písať poznámky a rozmnožiť ich pre tých, čo plávajú, vylihujú v lese alebo sa v požičanom aute rozvážajú po Quebecu. „Monitori“ v ročníku na nás nažalovali, všetkým nám pohrozili vyhodením a tak trpíme feministickým týraním, politickou korektnosťou a multi-kulti biznisom.

Ryjem nožom do lavice a robím grimasy na Luka z Nigérie. Miro sa oprel o mňa a spí. „Nespí,“ - drgám ho - „spadneme.“ „Aha,“ - prebral sa Miro - „to znamená, že je to nuda a nanič, odchádzam.“ Zhrozila som sa: „Platia nám to, vyhodia nás, čo nevieš!“ „Nech, je to nuda a nanič, fuj. Tu máš maliny, odchádzam plávať.“ Bielovlasý profesor zaklapol tašku a dôstojne odkráčal cez celú poslucháreň. Monitori, prednášateľka a vedúca ročníka vytreštili oči a ani nemukli.

Miro Kusý radí

Vrátila som sa od otca a strýka v nedeľu z Montrealu na internát. Nikde nikoho. Len na tráve pred naším blokom slzí zrušená blondáta Helenka z Prahy do Kunderovej knižky Žert. „Ach, bôže, já jsem myslila, že Kundera přehání, že si vymejší, ach bôže, co se mnou bude, Zuzko, kdepak Kundera se Žertem...“ Helenka má dvadsať dva rokov.

Všetky skupiny odišli na spoločný výlet do lesa. Helenka odmietla. Naša ročníková, slávna nevidomá ochrankyňa ľudských práv s úžasným vodiacim psom a monitori Helenku vyšetřovali, prečo sa rozhodla ostať doma a čítať, prečo nechce ísť s kolektívom, v čom kolektív urobil chybu. Povedali jej, že v pondelok po škole bude meeting, kde Helenka musí vysvetliť, prečo sa separuje, čo to je za knihu, ako chce napraviť, aby sa ostatní necítili ublížení a menejcenní, čo chce urobiť pre to, aby sa stala súčasťou kolektívu... Moje utešovanie Helenke nestačilo. „Tak tam nepôjdeš a hotovo,“ - povedala som. „Ne, ne, to mi nestačí, Zuzko, já chci pana profesora, až co on,“ - rumádzgala Helenka.

„Dobre, neruč, nájdem ti ho,“ - povedala som. Vytiahla som cez okno Mira od notebooku, každú voľnú chvíľu písal. Miro postál namrzene nad Helenkou a zasmušilo povedal: „Vykašlete sa na nich, žiadne súdy, nikam nepôjdete a je to,“ - a vrátil sa písať. Helenka sa usmiala a povedala: „Tak vidíš, to je jiná, teď sem jistá.“

Miro, Helenka, dvaja Poliáci, Luke z Nigérie a ja sme po prednáškach išli do študentského pubu na pivo a hrať biliard. Tribunál sa zišiel, čakali, a keď sa nedočkali, rozišli sa a kým sme boli tam, už sa nezišiel.

Miroslav Kusý na výlete s K. Zygmuntom.

Miro Kusý drieme

Krajania Mira, otca a mňa pozvali na stretutie do Ottawy. Vyvalujeme z auta oči. Akoby sme boli v Anglicku zo starých románov. Mňa posadili na pódium s českým a slovenským veľvyslancom. Aj z pódia vidím, že krajania sú krížom-krážom politicky rozdelení, vzadu vidím starých kamarátov z Bratislavy, hrozia päsťami, kričia. Veľvyslanec našej vlády, voči ktorej sme s Miroom aj otcom doma v opozícii, sa vedľa mňa trasie a bledne. Nevie, čo robí, som v cudzej zemi a vedľa mňa sa lynča bojí roztrasený spisovateľ a mlátiť ho chcú moji kamaráti z mladosti, český veľvyslanec čosi šemotí. Nevidím Mira, otec krčí na mňa bezradne plecami.

Pomáham si Voltairom, asi by sa čudoval mojej interpretácii o práve nepriateľa na prejavenie svojho názoru. Vzadu sa strhne strkanica, ktosi kričí, kohosi vyvádzaajú von, spisovateľ sa krčí za mojím a českým chrbtom. „Ty si blázon, pusť ma k nemu!“ – nadáva mi niekto. Vypadla mi taška, pretláčam sa späť do sály. Za veľkým stípom na stoličke drieme Miro. „Mirko, Mirko, vážne veci, nespil!“ Miro otvorí oči, pousmeje sa a vstáva: „Keby boli vážne, asi by som nespal. Hlavne, aby nám odložili večeru.“

Miro Kusý dostal diplom

Letná univerzita v Sherbrooku Východoeurópanom aj Východoeurópankám nadobro sprotivila severoamerický variant feminizmu a politickú korektnosť. Niektoré naše historiky dokonca rozprával slovenský komik Julo Satinský ako anekdoty. Na slávnostnom preberaní diplomov zabojovali Poliari s Maďarmi. Dohodli sa ako jeden a každej profesorke a vládnej úradníčke bozkávali ruky. Ženy sa trhali, zvíjali a protestovali a Jurek na mikrofón volal „multikultúrne nás tolerujete, to sú naše zvyky!“

Rektor vyvolal neznáme meno, na pódium vyviedli vodiaceho psa našej ročníkovej a odovzdali mu ten istý diplom v červenej rúre ako nám. „Tak toto je už príliš, ale som dopadol, pes a ja sme dostali diplom, ibaže ja mám oblek,“ – povedal Miro. „A navyše ti vstáva kravata,“ – povedala som. Gopál z Nepálu nám po päť dolárov popredával drevené kravaty z nevysušeného dreva, aby sme podporili ochranu ľudských práv v Nepále. „Pes a ja,“ – krútil smutne hlavou Miro – „to nám doma radi uveria.“

MIRO KUSÝ V DOBĚ NORMALIZACE – OSOBNÍ VZPOMÍNKA

JIŘINA ŠIKLOVÁ

písané pro K&K

Profesora Miroslava Kusého znám až z doby normalizace, přibližně od konce let sedmdesátých, kdy spolu s Milanem Šimečkou představoval pro mne nejvýznamnější linii slovenského nekatolického disentu. Ještě dříve, než mne s ním osobně seznámil Milan Šimečka, znala jsem texty Mira Kusého, posílala jsem je totiž do zahraničí a pak i četla otištěné v exilových periodikách, jakými byly například Pelikánovy *Listy*, vycházející v Římě, *Tigridovo Svědectví*, vycházející v Paříži, *Index* v Kolíně nad Rýnem, nebo publikace z Toronta. Mnohé tyto články Mira Kusého, například jeho *Maďarskou otázku*, otištěnou v *Listech* by bylo asi vhodné znovu publikovat, protože tehdy měla přístup k této „ilegální literatuře“ jen malá skupinka občanů. Ve *Svědectví* tehdy Miro Kusý publikoval pod svým skutečným jménem v roce 1977 například článek o persekuci charvistů, a od dva roky později, ve *Svědectví* č. 59, významný článek *Charta a reálný socialismus*. V této stati Miro Kusý vysvětluje, jako formou jakési nabídky „dialogu s mocí“ je možné tehdejší decizní centrum dohnat k přiznání, že to s mezinárodními dohodami, které tehdy komunisté podepsali, nemíjí vážně a tím kompromitovat tento režim před Západem. Závažné články vyšly i v *Listech* v Římě, a všechny tyto tiskoviny se zpětně dostávaly (pochopitelně, že ilegálně) ze zahraničí zpět do Čech i na Slovensko. A zde je tato „tajná obec čtenářů“ četla a zde se o nich diskutovalo. Tehdy zcela určitě znala práce Mira Kusého skupina obyvatel České republiky lépe, než ho zná v současnosti.

Miro Kusý je také snad již jen jediný, dosud žijící Slovák, který podepsal Chartu 77, tedy přihlásil se k jejímu prohlášení. Pochopitelně pak on i jeho rodina nesli následky. Ale to je známo z jeho životopisu. Měně se již (alespoň v Čechách a na Moravě) ví, že na Slovensku nebyl tak velký politický tlak na občany jako v naší republice a že Miro Kusý, jako Slovák, se mohl vyhnout všem obtížím. Kdyby se po celou dobu od vstupu vojsk v roce 1968 sám nehlásil a nespojoval s disidenty z České republiky, asi by celé toto období strávil jako vědecký pracovník někde v zvětví v knihovně vědeckého ústavu.

On, ani jeho rodina –především manželka Jolka – by neměli větší potíže, protože na Slovenku probíhala normalizace a postih „zmýlených“ méně drasticky, než v Čechách a na Moravě. Ale na tuto opakovaně mu nabídnutou „hru“ nikdy Miro Kusý nepřistoupil. Tedy vyčlenil se od těch Slováků, kteří „drželi pusy a krok“ a kteří dnes – stejně jako v České republice – zaujali centrální pozice a kritizují ty, kteří se kdykoliv odlišovali od hlavního proudu.

Miro Kusý, pokud vím, nikdy nebyl „rozumný“, dostatečně realistický, či přesněji řečeno konformní. Naopak, on, Milan Šimečka a Dominik Tatarka, podíleli se i na setkáních spisovatelů, na tzv. Kvartálech, tedy na schůzkách „zavržených“ spisovatelů u Václava Havla na Hrádečku, ve Zlíně u Miroslava Zikmunda, nebo v Brně na chatě u Karla Holomka, případně u Edy Kriseové či na různých jiných chalupách a půjčených víkendových chatách v Čechách i na Moravě. Pochopitelně StB o těchto setkáních většinou věděla, snažila se jim zabránit, perlustrovala účastníky a povoláním k výsledkům jim ztěžovala život. Miro Kusý nejen že se těchto „kvartálů“ účastnil a na nich diskutoval, ale také v jeho domě v Bratislavě-Trnávce se konala tato setkání. Nebyla jsem tam, nepatřila jsem do této skupiny, ale vím, že jednou, po návštěvě Václava Havla, Karla Pecky, Ivana Klímy a dalších kolegů z Prahy, dokonce slovenská StB strhala v Kusého domku dřevěné obložení na stěnách a hledala pod ním ukryté dokumenty.

V roce 1981, když se konečně podařilo StB zadržet na hranicích s Rakouskem ve Dvořišti kamion s knihami, které sem v té době již skoro deset let pravidelně byly dováženy z Londýna, byl také Miro Kusý zatčen a asi dva týdny strávil ve vazbě v Bratislavě. Jeho přítel, Milan Šimečka – možná i proto, že byl původem Čech z Bohumína – v Ruzyni ve vazbě zůstal. Miro Kusý pak opakovaně psal tehdejší vládě a především prezidentovi Gustávu Husákoví výzvy k jeho propuštění. Ty se, pochopitelně, dostávaly zase za hranice, tam byly publikovány, čteny ve vysílání Svobodné Evropy, Hlasu Ameriky, na BBC a tak Miro Kusý tím zase přispíval k propuštění zavřených.

Tato publikační činnost Mira Kusého se rozšířila zvláště po roce 1988, kdy v důsledku mezinárodních smluv ČSSR a hlavně změn

v SSSR, bylo i u nás méně rušeno zahraniční vysílání. Především stanice Svobodná Evropa a Hlas Ameriky se staly tehdy nejdůležitějším informačním médiem pro občany Československa. Mezi těmi, kdo pravidelně komentovaly tehdejší stav v republice byl i Miro Kusý. Postup byl jednoduchý, v určitou dobu mu zavolali z Mnichova a on přečetl text, který si předem připravil. Ale předpokládalo to od něho odvahu, připravenost a hlavně myšlenky, či chcete-li poselství, která chtěl tento Slovák sdělit občanů z obou republik. Odvysílal tak padesát textů, jejich vysílání bylo tehdy pečlivě sledováno v obou republikách a některé texty si dokonce lidé nahrávali a dodatečně opisovali a rozmnožovali v samizdatu. Tyto texty byly tak populární, že již v březnu 1990 vyšly knižně pod názvem *Na vlnách Slobodnej Európy* v 50 000 nákladu. Mnohé otázky, kterými se tam Miro Kusý zabýval před 15 lety, jsou dodnes aktuální. Při jejich pročítání dnes se mně vynořuje úplně plasticky atmosféra tehdejší doby. Tuto knihu jsem dostala i s věnováním od Mira Kusého 2. června 1990 v Cyrilově, což bylo místo pro další setkávání disidentů z Čech a ze Slovenska. V Cyrilově u Velkého Meziříčí, tedy na půl cesty mezi Slovenskem a Českou republikou, přímo v srdci Moravy, měl chalupu Milan Šimečka. Tam se odehrávaly diskusní víkendy za účasti Rumlových, Kantůrkových, Josefa Vohryzka, méjí rodiny a samozřejmě i Mira Kusého. Byl neúnavným diskutérem, skvěle argumentujícím speciálně na otázky tam přítomných mladých lidí. Jen lituji, že tehdy jsem neměla magnetofon a tyto diskuse nenahrála. Dokreslovalo by to atmosféru tehdejší doby.

Tyto aktivity, jak jeho projevy ve Svobodné Evropě, tak jeho kontakty s nenáviděnými disidenty z Čech, rozčilovaly slovenské estébáky. Přímo to zakázat vysílání, opět ho rušit, to již nemohli. I v Sovětském svazu se politický režim uvolňoval, Sacharov dával interview, Gorbačov mluvil o „glasnosti“ a tak si StB našla záminku a zavřela na podzim 1989 samotného autora, tedy Mira Kusého. Konkrétní obvinění neznám, události spěly již tak rychle, že jsem to nesledovala. Jenom vím, že tehdy Ludvík Vaculík, když zjistil, že Miro Kusý je ve vazbě v Bratislavě současně s Janem Čarnogurským, poznamenal, vlastně v nějakém fejetonu napsal „zavřeli nám budoucí koaliční vládu“. Za dva

měsíce se tento výrok Vaculíka skoro uskutečnil. Oba, Jano Čarnogurský i Miro Kusý nastoupili do první vlády, ale Miro Kusý, přestože byl politolog – nebo právě proto? – nechtěl být sám politikem. Po několika měsících, dobrovolně opustil tuto funkci a raději šel na Univerzitu Komenského, jejímž se stal prvním popřevratovým rektorem a později vedoucím katedry politikologie. Chápu ho! Taky jsem nikdy nechtěla „dělat velkou politiku“.

Vedle těchto vzpomínek, činností, které mne s Mirem Kusým spojují, mne nejvíce zaujal dvěma statěmi, *Prvním a Druhým dialogem s mladou generací*, které napsal spolu s Milanem Šimečkou a které jsou dnes součástí – další vynikající a opětně zapomenuté knihy *Velký Brat a Velká Sestra* – s podtitulem o skutečnosti v ideologii reálného socialismu. Texty byly napsány v průběhu let osmdesátých a tento dialog-polemika s mladými jsou vlastně fiktivní rozhovory, kdy oni sami si pokládali otázky, které by jim mohli či měli položit mladí lidé. Kusý i Šimečka znali názory mladších, často hovořili s mladými, teprve za tzv. reálného socialismu dorůstajícími lidmi, jakými byli nejen jejich vlastní děti, ale i dospívající děti ostatních disidentů, nebo mladí lidé shromažďující se na Slovensku v různých neformálních aktivitách.

Na podkladě opakovaných diskusí si autoři, tedy Miro Kusý a Milan Šimečka, položili velice provokativní otázky. Nemilosrdně – ostřeji, než by to dokázali ti mladí – formulovali otázky a pak na ně v jakémsi dialogu odpovídali. Například hledali odpověď na otázku: „Jak můžete být kritiky socialismu, když jste se sami podíleli na jeho budování?“ nebo „Jak můžete kritizovat marxismus a podílet se na destrukci režimu, který byl vytvořen na podkladě této ideologie, když jste byli sami protagonisty těchto myšlenek?“ A během tohoto fiktivního rozhovoru sami gradovali útoky tak, jak by to asi jejich protivníci z řad mladých, sami neformulovali. Bylo to napsáno v roce 1979, a druhý dialog asi o pět let později – tedy v letech osmdesátých. V té řeší otázku zda vůbec společnost má mít určitý sociální projekt změny společnosti a zda je oprávněna individuální aktivita. Miro Kusý tam podotýká, že není možné nikdy čekat, až nám někdo dá svobodu. „Ak neuplatňujem svoju slobodu prejavu, nemám ju... Tieto základné občianske hodnoty sú vždy produktom môjho

pomeru k spoločnosti a jej pomeru ku mne.“ Dodnes ty úvahy neztratily svoju aktuálnosť, neboť takto – ale méně zasväceneně – se ptají i dnešní mladí lidé a vysokoškolsí studenti.

Reprodukovat tyto diskuse o reálném socialismu a jeho ideologii, neumím. Musela bych to pouze přepisovat. Snad stačí, že touto vzpomínkou na Mira Kusého, jsem upozornila čtenáře nejen na něho samotného, ale i na jeho dílo a hlavně, na jeho schopnost klást sám sobě nepřijemné, složité otázky a řešit problémy bez ohledu komu to prospěje.

Snad to upoutá pozornost a někdo si tyto knihy vyhledá, znovu přečte, znovu třeba nebude s Mirem Kusým souhlasit a znovu ho přiměje k dialogu.

O TOM, KTO JE TO MIRO KUSÝ, KEĎ NEPÍŠE

MARTIN M. ŠIMEČKA

Čítané pri uvedení knihy: *Na výnách Slobodnej Európy*
1997 – 2001, Kalligram, 2001

Miro Kusý je človek, o ktorom budú ešte mnohí hovoriť a budú to robiť kvalifikovanejšie ako ja, skúmajúc podrobne jeho dielo a mapujúc jeho intelektuálny vývoj, budú o ňom písať štúdie a eseje, ktorých bude možno viac, ako napísal on sám. Kvalifikovanejšie budú o ňom písať preto, lebo vezmú do úvahy napríklad aj jeho intenzívne marxistické obdobie, ktoré som ja zažil už len ako úsmevnú epizódu na pozadí vážnej existenciálnej výzvy v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch. Ale všetci tí, ktorí budú o Mirovi Kusom písať hlbavé štúdie, nebudú mať k dispozícii to, čo je pre pochopenie jeho osobnosti a logiku jeho vývoja veľmi dôležité, totiž množstvo osobných zážitkov s ním. Ja ich mám a pokúsím sa teda prispieť k bádaniu Kusého diela niekoľkými poznámkami o tom, kto je to Miro Kusý, keď nepíše. Možno tak lepšie pochopíme pôvod a význam jeho písania.

Jednými zo základných Kusého vlastností sú tvrdohlavosť, vernosť a v zdanlivej opozícii voči nim mimoriadna praktičnosť. V jeho okolí je už legendou príbeh o monumentálnej pivnici pod jeho vlastným domom, ktorú vyhlbil v rokoch 1981 a 1982 svojimi rukami a zeminu odvážal na káre na okraj Trnávky. Legenda tvrdí, že Miro Kusý tú pivnicu hlbil od zlosti a bezmocnosti nad tým, že jeho najlepší priateľ Milan Šimečka je vo väzení, kým on je na slobode. Pomenovanie motívov je iste pravdivé, ale pozoruhodná je v skutočnosti práve tá zdanlivo nezmyselná tvrdohlavosť, s akou za jeden rok zmenil kus zemského povrchu a doslova preniesol horu v mene vernosti svojmu priateľovi. Je pozoruhodná, keď si uvedomíme, aký praktický je napokon výsledok. Pôvodne mala byť totiž nepoužiteľným bazénom, až sa napokon stala skvelou úschovňou vína, ktoré potom po večeroch popíjal celé osemdesiate roky práve so svojím priateľom Milanom Šimečkom.

Táto tvrdohlavosť a vernosť je zreteľná aj v Kusého textoch. Jeho písanie z osemdesiatych rokov sa podobá hĺbeniu onej legendárnej

pivnice, keď vytrvalo vynášal na povrch všetko o podstate reálneho socializmu, ktorú sa ten pokúšal zakopať do zeme. Kusý to pritom robil verný marxistickej metodológii, ako sám často pripomínal. Touto tvrdohlavou činnosťou, ktorá vyzerala na prvý pohľad tak neprakticky, Kusý napokon vyhlbil pod reálnym socializmom takú veľkú dieru, že sa do nej tento systém zrútil.

Ďalšími základnými vlastnosťami Mira Kusého sú odolnosť, srdnatosť a v zdanlivej opozícii voči nim súcit s menej odolnými a slabými. Pamätám sa, ako Miro hlbil ďalšiu nepraktickú dieru, tentoraz studňu. Vrážal na záhrade dlhú železnú rúru do zeme v nádeji, že sa mu podarí naraziť na vodu. Vyrobil si kladku s kladivom, ktoré z vysokej výšky padalo na koniec rúry a tĺklo ju do zeme. Jedného dňa zabudol Miro Kusý súcit s menej odolnými a najmä slovenským Maďarom a Rómom pramení práve z jeho vlastnej srdnatosti. Zažil som, ako sa začiatkom deväťdesiatych rokov postavil na tribúnu proti davu nacionalistických fanatikov. Postaviť sa proti nim v tých časoch vyžadovalo možno viac odvahy a odolnosti než postaviť sa v sedemdesiatych rokoch proti komunistom. Aj preto bol v tých časoch jedným z mála, kto bránil prirodzené práva menšín a písal o absurdite nacionalizmu s rovnakou tvrdohlavosťou, ako o absurdite reálneho socializmu.

Tretia triáda základných vlastností Mira Kusého, to sú netrepezlivosť a sklon k riziku. Voči nim stojí v zdanlivej opozícii hlboký konzervativizmus. Prvé dve vlastnosti pozná každý, kto sa niekedy s Mirom Kusým viedol v aute alebo s ním hral šach. Miro Kusý s obľubou prekračuje rýchlosť a dupe na plyn, občas zájde do protismeru či na červenú s poznámkou, že dopravné značky sú len doporučením pre vodiča, nie príkazom. Tak ako Miro šoféruje, tak aj hráva šach. S úžasom som sledoval, ako netrepežlivo a proti pravidlám šachovej taktiky riskantne vyťahol do beznádejného útoku proti môjmu

otcovi, ktorý nad Mírom neomylné víťazil trpezlivosťou a opatrnou pozičnou hrou. Míro Kusý je však napriek tomu, a v opozícii voči svojej povahe, veľmi konzervatívny obhajca spoločenských pravidiel. Možno preto, lebo jeho detstvo siaha ešte do prvej republiky a preto, lebo chodil do školy k jezuitom. Len tak sa dá vysvetliť dôslednosť, s akou Míro Kusý trvá na politickej kultúre a úcte k štátu. Mimochodom, myslím si, že práve táto úcta k štátu a odpor k politickému vulgárizmu, teda hlboký konzervativizmus, boli hlavnou príčinou, prečo tak srdnato odmietal súhlasiť s rozdelením Československa.

Ten istý konzervativizmus ho dnes vedie k tomu, že kritizuje slovenských novinárov za vulgárnosť a neúctu k politikom. Občas sa jeho kritika môže dokonca podobať až šomraniu mrzutého staršieho pána. To však súvisí na jednej strane s tým, že tento štát prijal za svoj ako dôsledný konzervatívce, ale na druhej strane ho netrepežlivá povaha núti nečakať, kým novinári dozrejú k jeho postojom. Všetky vlastnosti profesora Miroslava Kusého, o ktorých som tu hovoril, vystupujú aj zo stránok tejto objemnej knihy. Tvrdohlavosť, s akou píše, vernosť, s akou stojí na tých istých ideách, srdnatosť, s akou odoláva manierizmu, ale aj netrepežlivosť, s akou sa dovoľáva rozumu tam, kde ho nikdy nebude dosť - všetky tieto vlastnosti sú obdivuhodné a nevyhnutné pre tvorbu takého monumentálneho diela, aké má Míro Kusý už teraz za sebou.

TEN NÁPOJ SE JMENOVAL

„KUSÁNO“

LUDVÍK VACULÍK

písané pre K&K

V jednom období mého života bolo mi celé Slovensko zosobnené niekoľkimi ľuďmi, asi osmi, medzi nimiž bol Míro Kusý. Projvil sa mi u neho úkaz, ktorý možná znáte všetci: brzo po seznámení jsem měl pocit, že ho znám odjakživa, přestože jsme spolu nepáslí kozy, nechodili do školy. Poznal jsem ho tedy po okupaci roku 1968, a to zásluhou Milana Šimečky. Přišel do naší „junty“ tak samozřejmě a důvěřivě, že hned provokoval stejnou důvěrou. Jeho rychlé přátelství a laskavost mě dojímalý a zahanbovalý, já jsem rezervovanější.

Můžu si Mira představit kdykoliv: postavou, tváří, hlasem. O jeho názorech a myšlenkách nemám co povědět, vždyť já vlastně nevěděl, čím je a co dělal původně; nějaký učitel? O této stránce jeho bytosti tu jistě budou vypovídat jiní. Na našich schůzkách, ovšem tajných, proto se někdy nezdařily, vystupoval skromně, zdrženlivě, ale jasně a určitě. O čem jsme tak velice vážně jednávali... já už to nevím! Do našeho seriálu Československých fejetonů v době od roku 1975 do 1979 občas psával, a také potom do Obsahu. Několikrát jsme takovou „celostátní“ schůzku (asi 20 lidí) měli v jeho domě a cítili se nadpoliticky, tedy velice lidsky hosty i jeho ženy a dcer. Byli jsme krom jiného hoštěni zvláštním nápojem pocházejícím z hroznů, které oni sbírali po cizích vinohradech po sklizni. Ten nápoj se jmenoval „kusáno“. Měl naň sklep, jehož Míro docílil tím, že si původně chtěl pod domem zbudovat saunu a bazén.

Politické Mírovo smýšlení jsem nejvíce poznal po převratě, kdy se stal snad ředitelem nějakého státního úřadu pro tisk. Ten úřad byl dílem nějakých revolucionářů mezi námi, kteří divnou cestou došli k názoru, že po době, kde tisk byl státně utiskován, je třeba ho státně osvobodit. Navštívil jsem tam, v Revoluční ulici, jednou Mira a zeptal se ho, v čem vidí svůj úkol. Odpověděl: „Ludvíčku, v tom, abych tento úřad zrušil“. To se mu brzo podařilo.